
SEGURETAT I INSEGURETAT DES DE L'EXPERIÈNCIA DE LES DONES

PALOMA MARÍN LÓPEZ

Magistrada. Cap de la Secció de l'Observatori contra la Violència Domèstica i de Gènere
Consell General del Poder Judicial

En aquest text l'autora reflexiona sobre la complexitat del fenomen criminal de violència de gènere/masclista i sobre la seguretat de les víctimes. L'article es construeix a partir de les diverses informacions, que recull l'Observatori contra la Violència Domèstica i de Gènere, relacionades amb la seguretat de les dones que pateixen i denuncien la violència de la que són víctimes. D'aquesta manera, en primer lloc, l'autora aborda el dret a la seguretat en l'ordenament jurídic. Posteriorment, fa algunes reflexions sobre la vulnerabilitat a què estan sotmeses les dones per fonamentar la seva reflexió sobre l'efectivitat de les normes.

This article reflects on the complexity of the criminal phenomenon of gender violence and on the victims' security, from the author's perspective. This article is constructed from several data collected by the Observatory of Gender and domestic violence, related to security of women who suffer and denounce this violence. Thus, in the first place, the author analyses the right of security in the legal system. Then she analyses women's vulnerability in order to base her thoughts on the effectiveness of laws.

1. INTRODUCCIÓ

La meva intervenció no se centrarà en l'experiència directa de les dones víctimes de la violència, sinó que abordarà la reflexió sobre aquest complex fenomen criminal i sobre l'aspecte concret de la seguretat de les víctimes des de la perspectiva d'una jurista d'una institució (el Consell General del Poder Judicial), en bona part integrat per dones, i des del «balcó» que representa l'Observatori contra la Violència Domèstica i de Gènere, que rep informacions diverses relacionades amb la seguretat —o amb el dèficit— de les dones que pateixen i denuncien la violència. Per això, emmarcaré, en primer terme, el dret a la seguretat en l'ordenament jurídic i expressaré, posteriorment, algunes reflexions sobre l'efectivitat que té.

2. EL DRET A LA SEGURETAT: NORMES DE REFERÈNCIA

2.1 MARC CONSTITUCIONAL

En primer lloc, el dret a la seguretat és un precepte establert a l'article 17 de la Constitució espanyola (CE).

La seva ubicació i el seu contingut permet parlar de l'eficàcia vertical i horitzontal, és a dir, tant davant dels poders públics com dels particulars.

És un dret inherent a la persona humana com a tal. Implica, segons el Tribunal Constitucional, l'absència de perturbacions que, adoptades arbitràriament, restringeixen o amenacen la llibertat d'organitzar en qualsevol moment i lloc la seva vida individual i social d'acord amb les seves pròpies opcions i conviccions.

Tanmateix, el citat article 17 no és l'únic precepte de la norma superior de l'ordenament que aborda el dret a la seguretat. N'hi ha un altre que també s'hi refereix, concretament l'article 104 de la CE, que confereix a les forces i cossos de seguretat la missió de protegir el lliure exercici dels drets i de les llibertats i la de garantir la seguretat ciutadana.

Des de la perspectiva constitucional, si el valor/dret *dignitat* constitueix el referent a partir del qual s'entén el reconeixement i l'exercici de cadascun dels drets fonamentals, el de *seguretat*, per la seva part, incideix en les condicions del seu exercici, que n'afecten la plena efectivitat, cosa que es pot afirmar de drets com el de la vida, la salut o el de la llibertat.

2.2 INSTRUMENTS INTERNACIONALS

En un sentit semblant, diversos instruments internacionals s'han referit al dret a la seguretat, que han rebut, des del primer moment, el dret com a inalienable, tal com disposa l'article 3 de la Declaració Universal de Drets Humans. Aquesta categoria significa la integració en el feix de drets inherents a la qualitat humana, per tal com no són precisats de la seva positivització —reconeixement exprés en l'ordenament jurídic— per la seva existència. Tampoc no tenen caràcter temporal ni són susceptibles de modificació quant al contingut en funció de les circumstàncies.

Uns altres textos internacionals han abordat el dret a la seguretat en el feix dels drets humans i han recordat en algun que els drets humans de les dones són part inalienable, integral i indivisible dels drets humans universals. Pel que fa específicament a la seguretat de les dones, uns quants han insistit expressament tant en la necessitat de tipificar com a delicte els actes de violència que afecten, entre altres béns jurídics, la seva seguretat com en la necessitat de prevenir i castigar aquests fets (així, entre altres, les resolucions del Parlament Europeu de 16 de setembre de 1997 i de 10 de març de 1999).

2.3 LEGISLACIÓ ORDINÀRIA

2.3.1 Legislació estatal

La condició d'inalienable del dret a la seguretat implica l'existència d'aquest dret abans fins i tot que els estats n'articulin instruments de protecció, entre d'altres, la seva tutela penal. Específicament, pel que fa al dret a la seguretat de les dones, es configura, en l'àmbit de la violència masclista, amb perfils propis, diferenciats dels d'altres éssers humans, quan es visibilitzen com un dret especialment *minusvàlid*, insignificant o desconegut.

El Codi penal —que expressa la funció del dret penal com a instrument de control social a través del qual l'Estat intenta encarrilar els comportaments individuals a la societat i fixa models de *comportaments desviats* mereixedors de pena— es refereix en uns quants preceptes a les conseqüències del desconeixement d'aquest dret.

També, la Llei orgànica 1/2004, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, desplega la protecció penal i judicial d'aquest dret de les dones i modifica alguns dels preceptes del Codi penal —articles 148, 153, 171 o 172—, que crea nous òrgans jurisdiccionals —els jutjats de violència sobre la dona— i preveu la creació de jutjats penals especialitzats i també seccions penals especialitzades en les audiències provincials. Durant tot l'articulat, en els títols I i III, fa previsions que afecten la seguretat de les dones en l'aspecte fonamental de la prevenció de la seva violació, extrem d'un interès especial pel que fa a la tendència de procurar que hi hagi efectivitat. Els títols IV i V de la *Llei integral* regulen la matèria un cop que el delicte —la infracció del dret a la seguretat, entre altres— s'ha produït, això és, a partir de la negació de fet, unilateral i arbitrària, del dret.

2.3.2 Legislació autonòmica

L'Estatut d'autonomia de Catalunya conté una formulació que es pot considerar innovadora i interessant. Així, no s'acontenta amb la previsió de l'article 15, que afirma el dret de totes les persones a viure amb dignitat, seguretat i autonomia, sinó que introdueix una previsió específica en l'article 19 següent. Afirma —en una formulació que no pot considerar-se ociosa ni reiterativa— el dret de les dones al lliure desenvolupament de la personalitat, a viure amb dignitat, seguretat i autonomia, també lliures d'explotació, de maltractaments i de tot tipus de discriminació. Afirma, així mateix, el seu dret a participar en condicions d'igualtat d'oportunitats amb els homes en tots els àmbits públics i privats.

D'altra banda, la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista, aprovada pel Parlament de Catalunya, en el preàmbul afirma el dret bàsic de les dones a viure sense cap manifestació de violència masclista.

L'article 1 configura, com a dret inalienable de totes les dones, el de desenvolupar la seva pròpia vida sense cap forma o àmbit en què la violència pot manifestar-se i afirma, a més, respecte de totes les manifestacions de violència masclista, en el sentit ampli de violència contra les dones de la Declaració i Plataforma per l'Acció de Pequín (articles 3 a 5).

Així mateix, la llei catalana contra la violència masclista estableix, com a nucli central dels drets de les víctimes de la violència masclista els de prevenció, atenció, assistència, protecció, recuperació i reparació integral (títol III de la llei). Adjectiva, a més, la protecció que diu que garanteix com a integral, real i efectiva (article 30.1), que n'encomana la garantia a la policia autonòmica i local (article 31).

Les previsions anteriors de la legislació constitucional i ordinària no constitueixen manifestacions buides de contingut: són, contràriament, *contingut del pacte fundacional de la societat democràtica i del pacte de renovació d'aquests valors en l'àmbit autonòmic, respectivament*.

Malgrat això, la violència de gènere,¹ com a crim encobert més estès del món,² revela el fracàs, encara, la incapacitat de la societat per fer realment efectius els drets de les dones. Això posa en relleu l'existència d'un *deute de seguretat* contra les dones i la necessitat corresponent de desplegar *mecanismes reforçats de protecció d'aquest dret* de les dones. Aquests sistemes de protecció reforçada hauran de ser *no només policials sinó, molt especialment, de socialització en valors*, per la qual cosa la formació constitueix un instrument imprescindible. I, sens dubte, amb els mitjans materials i dotacions pressupostàries precises.

Revela també el *dèficit democràtic* de la nostra societat, amb la posada en perill de drets fonamentals com la vida, la llibertat, la seguretat o la salut física o psíquica de les dones.

3. LA SEGURETAT I LA INSEGURETAT DES DE L'EXPERIÈNCIA DE LES DONES

La reflexió sobre seguretat i inseguretat des de l'experiència de les dones implica introduir una nova òptica —les necessitats, les vivències de les dones al voltant de la seguretat o el dèficit que tenen...—, atès que les polítiques de seguretat també han estat tradicionalment construïdes o abordades des de la visió masculina. Aquesta òptica pretén considerar l'experiència de les víctimes però és, no obstant això, compatible amb investigacions i reflexions fetes sobre la violència de gènere.

La violència contra les dones és generadora d'inseguretat, per tant, deixa sense efecte, unilateralment, el seu dret a la seguretat. És exponent, per això, d'una situació de desigualtat. Per eradicar-la, tant el legislador estatal —mitjançant la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per la igualtat efectiva de dones i homes— com el legislador autonòmic han coincidit a exigir la incorporació del principi d'igualtat i la perspectiva de gènere amb caràcter transversal per part de tots els poders públics en totes les actuacions. La transversalitat amb què ha d'incorporar-se el principi d'igualtat exigeix abordar totes les polítiques i actuacions des d'una òptica diferent a la que s'ha utilitzat fins ara. Passa per conèixer les necessitats de les dones, individualment i col·lectivament, i garantir l'eficàcia del principi d'igualtat en totes les polítiques. S'hi refereix la Llei orgànica d'igualtat, en els articles 4 i 15.

D'altra banda, la Llei autonòmica del dret de les dones a eradicar la violència masclista invoca aquesta òptica en diferents apartats o preceptes.

Així, el preàmbul ubica la llei en el context d'una transformació de polítiques públiques amb l'objectiu d'emmarcar normativament la transversalitat de la perspectiva de gènere. Però també l'article 7.d) fixa la transversalitat de les mesures com a principi orientador i criteri d'actuació per a cada poder públic implicat, que

1. O, en altres diccionis equivalents, la violència masclista o la violència contra les dones.

2. Segons el que reiteren diferents conferències mundials de Nacions Unides sobre les dones.

haurà de definir accions específiques en el seu àmbit d'actuació respectiu. En la mateixa línia, els apartats e) i g) del mateix precepte estableixen, com a criteris d'actuació dels poders públics, la consideració de les necessitats i experiències de les dones en situacions de violència.

En aquest context, l'article 53, referit als models d'intervenció i polítiques públiques, que introdueix la regulació de la xarxa de serveis de qualitat en tots els àmbits que hagin d'abordar les respostes a les situacions de violència masclista, també reclama que s'adeqüin les respostes que s'ofereixin a les necessitats i processos de les dones víctimes d'aquesta violència.

4. ALGUNS FACTORS ESPECÍFICS DE VULNERABILITAT

L'abordatge del dret a la seguretat de les dones víctimes de violència masclista no en pot desconèixer determinats factors de vulnerabilitat.

Diversos estudis i investigacions posen en relleu factors específics de vulnerabilitat de determinats grups de dones, com ara les dones immigrants —amb una incidència especial en les que es troben en una situació administrativa irregular—, les dones del món rural o les dones amb alguna mena de discapacitat. Per pal·liar-los s'articulen polítiques a fi de reduir l'impacte negatiu que la pertinença a aquests col·lectius produeix en l'exercici dels seus drets.

De totes maneres hi ha factors que es projecten sobre totes les dones i que incideixen directament en el seu dret a la seguretat. Així:

a) En aquesta mena de delictes es té en compte la relació personal especial establerta entre subjecte actiu i passiu: els agressors coneixen perfectament la forma de vida, els hàbits, els pensaments i els recursos de suport —cercles d'afectivitat i amistat— de les víctimes. D'aquesta manera, no només es produeix amb la violència masclista la imposició de models de relació subordinada, que no existeix per part de l'autor en altres delictes, sinó que coneixen amb precisió els llocs de desenvolupament normal de la vida de les seves víctimes —feina, llocs freqüentats, família, amics—, que els permet interferir-hi i aconseguir-ne un accés fàcil —sense considerar en aquest moment la barrera de protecció que pugui establir-se per impedir-lo— en la majoria dels casos.

b) La separació matrimonial o la ruptura de la relació, a instància de la dona, constitueix un factor específic de risc, en funció del model de relació que s'hagi desplegat en l'operació d'aquesta manifestació de l'autonomia de les dones com a mostra simbòlica de la pèrdua del control masculí.

c) De la mateixa manera que el presumpte agressor pot percebre la seva detenció com una ruptura amb el *status quo* imposat unilateralment per ell i com l'inici d'una *resposta simbòlica de la societat*, la denúncia —que sempre operarà com a pressupòsit d'adopció de mesures de protecció institucionals— també pot operar com a *manifestació simbòlica de la pèrdua del control del mascle*,

davant de la qual aquest pot reaccionar amb més agressivitat: d'aquí la importància que la denúncia se situï en un context de suport psicològic/social/assistencial de la víctima, que en permeti la ratificació durant el procés, per evitar *renúncies* i retractacions.

5. SITUACIONS DE RISC I ACTUACIONS SUSCEPTIBLES DE MILLORA PER OFERIR MÉS SEGURETAT A LES VÍCTIMES

5.1 APARICIÓ DE REACCIONS

L'especificitat del fenomen de la violència masclista ha implicat l'aparició en escena de *reaccions* davant de les polítiques afavoridores de la igualtat real entre dones i homes, articulades a través de l'elaboració de determinats discursos, que tenen l'objectiu de difuminar o minimitzar aquesta violència. Tots permeten mantenir el caldo de cultiu de la violència, que afecta la seguretat de les víctimes. Entre els nous missatges creats amb aquesta finalitat, destaquen especialment els dos següents.

5.1.1 Les suposades denúncies falses de les dones sobre violència masclista

Malgrat que cap institució reculli el dictat de sentències condemnatòries contra les dones per delictes d'assetjament o denúncies falses en aquest àmbit —com tampoc ho fan respecte d'altres delictes i d'altres autors— i malgrat que tampoc cap institució recull ni tan sols el nombre de denúncies formulades pels delictes esmentats, es diu sovint que pretenen difondre el missatge que *les dones* presenten denúncies contra les seves parelles o exparelles amb finalitats espúries, a fi d'aconseguir determinats beneficis.

Tanmateix, no diuen res ni aporten proves dels beneficis concrets que semblen perseguir les qui, presumtament, denuncien en fals.

Tothom sap que els jutjats de violència contra la dona, creats per la llei integral, assumeixen la funció d'instrucció de delictes vinculats amb la violència de gènere i coneixen igualment en exclusiva les demandes civils de dret de família en casos de violència de gènere. La hipòtesi, no obstant això, que un nombre significatiu de dones presentessin denúncies amb coneixement de la falsedat dels fets denunciats per assolir avantatges en el procés civil —per exemple, respecte de pensions d'aliments o respecte de l'atribució de l'habitatge familiar— és òrfena de suport. Fins i tot es tira per terra si es contrasta el nombre de processos penals amb el nombre de processos civils —a través dels quals es fixaran definitivament els pronunciaments sobre guarda i custòdia, pensions d'aliments o atribució de l'ús de l'habitatge comú—, seguits davant dels jutjats de violència contra la dona.³ O si es

3. No és una qüestió menor perquè si, de manera generalitzada, es recorregués al procés penal per obtenir avantatges civils, el nombre d'uns i altres hauria de ser similar.

compara el nombre de mesures cautelars penals i el de mesures cautelars civils acordades per aquests mateixos jutjats.⁴

Però és que, a més, no hi ha cap norma processal o substantiva que atorgui avantatges, a la seu judicial, a qui denuncia un acte de violència masclista, i això que són aplicables tant als jutjats de violència contra la dona com als jutjats d'instrucció o als jutjats de família els mateixos preceptes legals.

De *denúncies falses* en aquest context només se'n podrà parlar a partir que s'acrediti l'existència de sentències condemnatòries en ferm i, en aquest cas, només respecte de les que hagin estat trobades com a culpables. Les dones també són titulars del dret a la presumpció d'innocència —no només els homes acusats— i es vulnera aquest dret per qui argumenta en contra seva, tant en l'àmbit personal com en la seva faceta col·lectiva sense aportar proves, i ofereix només meres insídies, rumors o sospites.

En aquest context, el sobreseïment provisional de les actuacions o el dictat d'una sentència absolutòria no manté una relació amb una *denúncia falsa*. Tant uns com altres —sobreseïments i sentències— mantenen una relació amb la complexitat dels delictes de violència masclista en què la instrucció i l'enjudiciament —en què l'Estat social i de dret ha introduït un sistema ferri de garanties a favor de l'acusat— conviu amb altres factors específics: l'extraordinària lentitud amb què les víctimes de violència de gènere van rebutjant pors i prejudicis que dificulten la decisió de trencar el cercle de la violència i, amb això, el silenci que el perpetua o les barreres que les dones han de superar per posar en coneixement de l'Administració de justícia fets que s'han considerat delictes recentment. També manté una relació el sobreseïment o la sentència absolutòria amb l'escassa col·laboració de les pròpies denunciants en el procés, que es vincula, entre d'altres factors, amb dependències de diversa mena (sentimental, econòmica, sociocultural...) del presumpte —fins a la condemna ferma— agressor, atès que això implica trencar amb el model de socialització après, que relega les dones a una posició subordinada en la relació de parella. O, fins i tot, amb la circumstància que no corresponguin les expectatives que tenen les víctimes respecte de la denúncia —moltes vegades formulada amb l'única pretensió que cessi la violència— amb les conseqüències de posar en marxa el procés penal que ha d'acabar, si es proven els fets, amb una sentència de condemna que, normalment, imposarà pena privativa de llibertat i, en tot cas, pena d'allunyament a l'agressor.

Les sentències absolutòries fermes impediran considerar culpable el qui estava acusat fins al judici oral —i li garantiran en tot moment el dret a la presumpció d'innocència, que només cedeix amb la condemna ferma— però això no nega l'existència de la violència. Vol dir, des d'aquesta perspectiva, que en el judici oral la part acusadora no ha introduït proves bastants o suficients de càrrec respecte de l'existència de la violència en els termes que havia fonamentat l'acusació, amb la conseqüència d'absoldre l'acusat. Impedeix categoritzar com a culpables els

4. Totes aquestes dades es desprenen de les estadístiques judicials. Es poden consultar a <www.observatoricontralaviolenciadomesticaydegenero.es>.

acusats absolts, però no permet parlar d'abús del procés o de denúncies falses. D'aquestes només es podrà parlar, com s'ha indicat anteriorment, a partir de l'existència provada de condemnes fermes contra dones concretes per aquests delictes, cosa que ningú no ha acreditat fins a la data.

L'última Memòria de la Fiscalia General de l'Estat, corresponent al 2007, recull divuit casos a tot Espanya en els quals s'ha deduït un testimoni contra dones per a la investigació de fets que o bé podrien revestir els caràcters d'acusació o de denúncia falsa —imputar, amb coneixement de la seva falsedat, una infracció penal, simular ser víctima d'una infracció penal o denunciar-ne una d'inexistent— o bé del delictes de fals testimoni, que podria ser constituït per retractacions de les denunciants —que poden estar vinculades amb una errònia concepció del perdó a l'acusat o amb el desig d'evitar la seva condemna— en l'acte del judici oral respecte de denúncies anteriors que han justificat les actuacions judicials. No hi ha, no obstant això, cap registre que reculli el resultat final d'aquests divuit supòsits, en què caben el sobreseïment o la posterior absolució.

I això, segons dades de l'Observatori contra la Violència Domèstica i de Gènere recollits de l'estadística judicial, davant de 126.293 denúncies presentades als jutjats de tot Espanya per delictes o faltes de violència de gènere en el mateix període, i també davant de la celebració en aquell any —fent abstracció del nombre de procediments que seguien en investigació o que havien estat sobreseïts— de 43.048 judicis per violència masclista, que han acabat amb 28.364 sentències condemnatòries contra homes.

5.1.2 L'anomenada síndrome d'alienació parental (SAP)

Des de fa temps, s'ha començat a parlar en alguns sectors d'una pretesa *síndrome d'alienació parental* (SAP), també coneguda actualment com a síndrome de «digue'n com vulguis», per la varietat d'accepcions posteriors que ha anat rebent, tot i que amb la mateixa virtualitat.

Aquest *recurs* va ser creat pel metge nord-americà Richard Gardner, que havia desenvolupat una pràctica privada com a psiquiatra, al 1985. Aquest metge manifestava que, en els casos de litigis per la custòdia dels fills, *un progenitor* —en més del 90% dels casos la mare— aliena el fill contra el pare i al·lega majoritàriament falses acusacions d'agressió sexual cap als fills per part del progenitor home. Gardner va proposar que els jutges atorguessin en aquests casos la custòdia dels nens al progenitor rebutjat i interrompessin immediatament la comunicació amb la mare, i que imposessin teràpia tant a la mare com als menors, els quals haurien de ser «desprogramats». El resultat de l'aplicació és, doncs, la teràpia coactiva d'aquella i d'aquests i un cessament imminent i radical no només de la convivència, sinó de qualsevol tipus de comunicació dels nens i de les nenes *a desprogramar* amb la mare.

Amb la creació d'aquesta presumpta síndrome, es pretén explicar i mirar de solucionar els problemes de relació entre pares i fills després d'una situació de crisi matrimonial. D'aquesta manera, es culpabilitza les dones de les pors o de les angoixes raonables davant d'un pare violent —cap a la mare i/o cap als fills— o de l'ansietat normal dels nens després de la separació dels seus pares, amb l'oblit

interessat que la conducta de rebuig dels fills al pare després d'una separació pot tenir a veure amb diferents causes, algunes nascudes rere la pròpia ruptura mentre que unes altres poden tenir a veure amb factors previs al trencament de les relacions afectives que duen a la separació.

Gardner, tanmateix, no va proporcionar proves de les seves *teories*. Fins i tot, actualment, el SAP no ha estat reconegut per cap associació professional ni científica, després que hagués estat rebutjada la seva inclusió en els dos grans sistemes diagnòstics de salut mental utilitzats a tot el món, el DSM-IV, de l'Associació Americana de Psiquiatria, i l'ICE-10, de l'Organització Mundial de la Salut (OMS).

Malgrat això, alguns col·lectius i professionals desenvolupen una defensa encesa d'aquesta suposada síndrome —expressament exclosa, fins i tot, pel mateix Gardner en supòsits de violència— i li han donat una denominació alternativa però amb la mateixa virtualitat, per obtenir el resultat pretès: teràpia coactiva i cessament de la relació de la mare amb els menors. Això té, a més, projeccions òbvies en els pronunciaments judicials, si assumeixen els informes pericials que incorporen aquestes *teories*, sobre guarda i custòdia dels nens i nenes menors, sobre pensions d'aliments o sobre atribució de l'habitatge familiar.

En aquest context, identificar les *reaccions* —les indicades i tantes altres— que sorgeixen davant de les polítiques públiques que afronten la violència masclista és una tasca que fa competir els estudiosos i tota la societat, atès que això és pressupòsit per prestar-los l'atenció que mereixen i poder oferir solucions. En aquest sentit, són positives les disposicions com l'article 9.5 de la Llei 5/2008 del Parlament de Catalunya, que estableix que les actuacions de sensibilització —sense estendre-ho a altres àmbits d'actuació— tenen com a objectiu modificar els mites, els models, els prejudicis, les conductes amb relació a les dones i a la violència masclista.

5.2 ASPECTES RELACIONATS AMB EL TRACTAMENT DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE SUSCEPTIBLES DE MILLORA

Hi ha igualment hipòtesis en les quals determinades actuacions inadequades poden afectar la seguretat de les dones víctimes de violència masclista. Es tracta d'hipòtesis nítidament diferenciades de les anteriors i que apunten aspectes relacionats amb el tractament de la violència de gènere susceptibles de millora. Així:

5.2.1 Models d'atenció a les víctimes de violència masclista: tractament i dependències adequats

a) El tracte dispensat a les víctimes d'aquest delictes, ja sigui en seu policial o judicial, fins i tot per part dels professionals encarregats de la seva assistència jurídica, pot crear una atmosfera que afavoreixi un entorn de seguretat per a les víctimes o, contràriament, un ambient del qual la víctima vulgui sortir perquè rep una atenció inadequada, i privar-la del suport de seguretat exigible en les actuacions d'institucions que tenen encomanades, entre les seves funcions, atendre la seva protecció.

En aquest sentit, a totes les seus, la creació d'un clima d'empatia i de tranquil·litat serveix a la seguretat de les víctimes. Així mateix, donar la informació bàsica, en llenguatge comprensible, sobre els drets que l'assisteixen —fins i tot les previsions respecte de les dones estrangeres en situació administrativa irregular que denuncien un acte de violència masclista— o sobre els recursos que hi ha a la seva disposició. Prendre la declaració sense presses, respectant el seu temps, o evitar comentaris que qüestionen la denúncia o la seva efectivitat o que poden responsabilitzar-la dels fets denunciats, serveixen igualment a la seguretat. De la mateixa manera, el dèficit en el tracte propicia la inseguretat o la desprotecció.

El model d'atenció adequat exigeix així mateix una consideració especial dels col·lectius especialment vulnerables (entre altres, dones estrangeres, discapacitades...).

b) Les dependències en les quals les víctimes han d'esperar o prestar declaració serveixen a la creació de l'atmosfera favorable per tal que puguin exterioritzar fins a tercers aspectes negatius de la seva vida i les seves experiències personals, que a vegades vénen de fa temps. En aquest sentit, cal habilitar espais adequats per a l'espera a la seu d'atenció (policial o judicial), que garanteixin que no hi haurà confrontació visual entre denunciant i denunciat.

Pel que fa a les dependències judicials, específicament, la realitat dista molt de ser la idònia.

Així, en l'enquesta que hem fet des de la Secció de l'Observatori contra la Violència Domèstica i de Gènere del Consell General del Poder Judicial als quatre-cents cinquanta-vuit jutjats de violència contra la dona que hi ha a tot Espanya, per conèixer els mitjans personals i materials de què havien estat dotats, als tres anys de l'entrada en funcionament, només el 33,83% dels quatre-cents cinc jutjats que han contestat (un 88,43% del total), manifesten disposar de dependències reservades per a les víctimes.

Como en altres hipòtesis de l'enquesta, la resposta és matisable, si els que contesten són titulars de jutjats exclusius —en aquest cas, un 64% disposen de dependències reservades— o de jutjats que compatibilitzin el coneixement d'aquesta matèria amb altres, els anomenats *compatibles*, que constitueixen la majoria (en aquest cas, només un 26,97% tenen aquestes dependències). Aquests dèficits, per cert, es manifesten en altres serveis o instal·lacions de les seus judicials. Concretament, pel que fa a les relatives a videoconferències, que també serveixen, entre altres aspectes, a la seguretat de les víctimes, l'enquesta reflecteix que només un 57,53% d'òrgans disposen de les instal·lacions corresponents a l'edifici del jutjat mentre que l'11,11% prefereix tenir-les al partit judicial.

5.2.2 Dèficit de formació, de coneixement i d'anàlisi de la realitat i del mateix fenomen de la violència masclista

Les llacunes importants que encara perviuen en aquest camp entre professionals que es relacionen en la seva ocupació professional amb la violència masclista es projecten igualment sobre la situació de seguretat de les dones que en són víctimes.

Un informe psicològic, emès enguany, procedent d'equips psicosocials, ha assolit una publicitat lamentable, quan el contingut va sortir a la llum després de l'assassinat de la dona que l'havia originat, que evidenciava el desconeixement profund que de les causes, la gènesi o les manifestacions de la violència masclista tenia qui el subscribia. Malauradament, no són casos únics, atès que cal estendre aquestes consideracions a diferents col·lectius professionals.

D'aquí que tant la Llei integral —i el posterior Pla nacional de sensibilització i prevenció de la violència de gènere que anunciava l'article 3— com la mateixa Llei 5/2008, de 24 d'abril, del Parlament de Catalunya, reclamen la formació en igualtat i violència de gènere i la investigació sobre aquest fenomen com a pedra angular de la resposta institucional perquè s'eradiqui. Totes dues es configuren, per això, com a eines bàsiques d'actuació en prevenció, detecció i eradicació de la violència masclista.

Específicament, la Llei 5/2008 del dret de les dones a eradicar la violència masclista estableix en l'article 7.k), com a criteri d'actuació dels poders públics de Catalunya, «el compromís en la necessitat que totes les persones professionals que atenen les dones en situacions de violència *disposen de la deguda capacitat i formació especialitzada*». Els articles posteriors 18 i 19 estableixen, respectivament, obligacions per a les administracions públiques de Catalunya i per al Govern. Així, el primer dels esmentats estableix l'obligació per a les administracions públiques de dissenyar programes de formació específica en matèria de violència masclista. El segon introdueix la del Govern pel que fa a garantir la formació capacitadora de totes les persones professionals que treballin en prevenció, detecció, atenció, assistència i reparació de la violència masclista; de promoure la formació específica de capacitat del personal inspector de treball i del personal judicial i no judicial al servei de l'Administració de justícia i de la Fiscalia a Catalunya i, fins i tot, el deure d'assegurar formació i capacitat específiques per part dels col·legis professionals, les organitzacions sindicals i empresarials i les administracions públiques.

Cap precepte, tanmateix, ni estatal ni autonòmic, estableix la capacitat obligatòria dels col·lectius referenciats ni l'avaluació de la formació impartida que permeti conèixer el grau d'aprofitament de les accions formatives dutes a terme. Això desactiva una mica les declaracions de principis que es realitzen i fa que no desenvolupin tot el potencial que podrien tenir amb vista a la seguretat de les víctimes de violència masclista.

5.2.3 Dèficit d'eines pericials per valorar les situacions objectives de risc

A fi de solucionar la no-aplicació d'una innovadora diligència —la d'avaluació del risc— que, com a contingut mínim de l'atestat policial, establia el Protocol d'actuació dels cossos i forces de seguretat i de coordinació amb els òrgans jurisdiccionals, la Secretaria d'Estat de Seguretat ha dictat instruccions —la 10/07, la 14/07 i la 5/08— per tal que es realitzin, en totes les causes que se segueixen per violència de gènere, valoracions policials de risc —conegudes com a VPR— i valoracions policials de l'evolució del risc —conegudes com a VPER—, que s'han d'efectuar tal com indiquen les instruccions esmentades i validades de continu.

El seu valor és el propi de l'atestat, és a dir, el d'una denúncia. Tanmateix, la generalització implica, com a mínim, la reflexió policial sobre la concurrència de factors de risc en una determinada situació denunciada i sobre les mesures de protecció més adequades al supòsit concret. A més, ofereixen —si, com està previst, es raonen les valoracions a partir d'un risc detectat de nivell mitjà— elements de judici a l'òrgan jurisdiccional que ha d'adoptar decisions immediates, com ara els pronunciaments sobre mesures cautelars.

Per això, entenc que estaria bé que la introducció i generalització d'aquestes valoracions es fes a Catalunya, que, amb competències transferides en la matèria, no està vinculada per les instruccions del Ministeri d'Interior.

L'enquesta que hem remès als jutjats de violència contra la dona —exclusius o compatibles— de tot Espanya també indagava sobre aquest extrem i aportava informació rellevant.

Així, preguntant si, abans de les expressives instruccions del Ministeri d'Interior, sobre valoració policial del risc, s'incorporaven en els atestats valoracions policials del nivell de risc de les víctimes —previstes amb anterioritat, com s'ha dit, en el Protocol esmentat—, un 51,11% ha manifestat que no es feia mai, un 23,21% han indicat que es feia «a vegades» i només un 14,32% ha afirmat que en rebien «generalment».

La situació ha variat actualment significativament ja que, a la data de l'enquesta (juny de 2008), si bé el 9,38% dels òrgans jurisdiccionals manifestava que mai no en rebien i un 17,04% manifestava que només «a vegades», un 71,11% deia que en rebien «generalment».

Tanmateix, respecte de la remissió de nous informes sobre evolució de la valoració policial del risc anterior —necessaris perquè la situació de risc és dinàmica—, la tendència a la generalització d'emissió d'informes no s'ha mantingut. Així, un 36,79% de jutjats ha manifestat que no n'ha rebut mai, un 31,11% ha dit que en rebia «a vegades» i només un 28,40% ha afirmat rebre'n «generalment».

Les valoracions policials de risc, que també incorporen la valoració personal de la situació realitzada per l'agent, són, com s'ha indicat, de gran utilitat, si bé no deixen de constituir part de l'atestat. Davant d'això, la manca de generalització de les unitats de valoració forense integral —l'organització de la qual pel Govern i per les comunitats autònomes amb competències en matèria de justícia, en l'àmbit que correspongués a cadascú, encomanava la disposició addicional segona de la LO 1/2004, com a «encarregades de dissenyar protocols d'actuació global i integral en casos de violència de gènere»—, amb la plantilla i formació adequades per al compliment diligent de les seves funcions, priva els òrgans jurisdiccionals encarregats d'afrontar la resposta judicial davant de la violència masculista d'una eina pericial de primera magnitud.

Aquestes unitats, inexistentes en algunes comunitats autònomes (Catalunya entre d'altres, tot i que sí disposa d'altres equips), si tenen la plantilla adequada i formada en perspectiva de gènere, són essencials tant per al diagnòstic de la violència de gènere —superant informes sobre fets o qüestions aïllades— com per elaborar els informes pericials sobre valoració de la situació de risc de les víctimes.

L'enquesta esmentada, adreçada als jutjats de violència contra la dona, no ofereix, pel que fa a tenir valoracions pericials de la situació de risc de les víctimes de la violència masculista, un resultat gens positiu. Així, un 87,41% dels òrgans jurisdiccio-

nals manifesta no tenir a la seva disposició equips o pèrits als quals interessin els informes corresponents, davant d'un 6,67% d'òrgans que manifesta comptar-hi.

Això revela un dèficit important en aquesta matèria i també que les unitats de valoració forense integral que estan en funcionament no aborden l'emissió d'aquests informes, cosa que, des de la perspectiva de la seguretat de les víctimes, requereix una reparació urgent.

5.2.4 Dèficit d'instruments tecnològics de control de compliment de mesures d'allunyament

Una de les novetats introduïdes per la Llei integral va ser l'extensió (art. 64.3) de la possibilitat de control per instruments tecnològics, prevista legalment per a les penes d'allunyament, a les mesures cautelars (abans d'una sentència ferma) de naturalesa similar.

En el mateix sentit, l'article 30 de la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del Parlament de Catalunya, integrant el dret a la protecció efectiva de les dones en risc o en situació de violència masclista, preveu que la garantia de protecció s'asseguri a través de mitjans tecnològics, a més dels serveis policials o per qualsevol altre mitjà útil per a aquesta finalitat.

En aquest àmbit, el dret a la seguretat de les dones també té un camí pendent de recórrer: dels quatre-cents cinc jutjats de violència contra la dona que van respondre l'enquesta sobre mitjans materials de què disposaven, al juny de 2008, només trenta-nou (vint-i-dos d'exclusius i disset compatibles) van afirmar que disposaven d'aquests instruments en el partit judicial, cosa que equival a un 9,63% dels que van respondre.

5.2.5 Control de compliment de mesures de protecció acordades judicialment

Des de la perspectiva judicial, en aquesta mateixa línia, els informes de la policia judicial sobre el control del compliment de les mesures acordades també poden ajudar a la seguretat de les víctimes. Tanmateix, i sens perjudici de la tasca de seguiment policial de les mesures acordades que es pugui realitzar i sens perjudici de l'ajustament necessari de les mesures adoptades a la concreta situació de risc que es pugui observar a cada moment —per la qual cosa cal traslladar la informació als òrgans jurisdiccionals—, l'enquesta esmentada als jutjats de violència contra la dona ofereix informació sobre això: un 43,95% d'òrgans jurisdiccionals no reben informes sobre el control de compliment de les mesures de protecció acordades judicialment, davant d'un 37,53%, només, que sí que en rep. D'aquests últims, el 56,05% manifesta que se'n reben només quan hi ha alguna circumstància ressenyable.

6. ÚLTIMES REFLEXIONS

Els extrems anteriors són alguns en els quals s'ha de seguir treballant per millorar la protecció de les víctimes de la violència masclista. En aquest context, la

formació de col·lectius professionals i de tota la ciutadania ha d'actuar igualment com a factor de prevenció.

En tot cas, sens perjudici de la responsabilitat dels poders públics en matèria de protecció de les víctimes i en la procura efectiva del gaudi dels drets humans, és imprescindible dotar les dones d'habilitats per a l'autopercepció del risc,⁵ que els permeti identificar les primeres i successives manifestacions de la violència, la seva progressió i les seves noves projeccions. Això els permetrà utilitzar els mitjans al seu abast, com ara recórrer a les mesures de protecció que els corresponen o identificar i enfrontar-se amb èxit, abans o després, a la síndrome d'adaptació a la violència de gènere.⁶ Ser conscient de la situació de risc i de la seva condició de víctima són condicions fonamentals que operen a favor de la seguretat de les víctimes. L'àmbit del dret a l'assistència social integral és l'espai *natural* en el qual s'ha de procurar l'adquisició d'aquestes habilitats.

L'efectivitat del dret a l'assistència social integral ha de ser aliè, fins i tot, a l'existència de mesures judicials de protecció, cautelars o definitives. En aquest sentit, amb independència de si ha ha mesures judicials o no o de l'hipotètic pronunciament absolutori d'una sentència, és desitjable —si escau, amb les corresponents modificacions legislatives— articular la derivació de les dones respecte de les quals hi hagi una sospita fonamentada de ser víctimes de violència masclista al punt de coordinació corresponent, a fi que l'Administració competent ofereixi l'assistència esmentada.

No es pot oblidar, a més, l'obligació d'intervenir de la societat i, específicament, dels diferents col·lectius relacionats professionalment amb la violència masclista, que també es recull a la Llei 5/2008, del Parlament de Catalunya. Concretament, l'article 9.2.c recorda els deures de la ciutadania, del personal al servei de les administracions públiques de Catalunya i dels agents socials en el coneixement o risc de concurrència de situacions de violència masclista. I l'article 11 recorda l'obligació d'intervenir de totes les persones professionals, especialment de la salut, de serveis socials i d'educació, en el coneixement d'una situació de risc o d'una evidència fonamentada de violència masclista, d'acord amb els protocols específics i actuant coordinadament amb la Xarxa d'Atenció i Recuperació Integral, sens perjudici del deure de comunicació als cossos i forces de seguretat i al Ministeri Fiscal.

L'efectivitat del dret a la seguretat de les dones, respecte a la violència masclista, és un aspecte fonamental a partir del qual s'ha de seguir aprofundint, a fi de

5. En els dos estudis realitzats —el primer referent a sentències dictades entre 2001 i 2005 i el segon a sentències dictades al 2006— pel Grup d'Experts en Violència Domèstica i de Gènere del CGPJ, sobre sentències dictades en els casos d'homicidis i assassinats entre membres de la parella o exparella, hem conclòs en la «necessitat, sense perjudici de les competències que, en matèria de seguretat i protecció de les víctimes correspon als cossos i forces de seguretat, de millorar la sensibilització de les pròpies víctimes i dotar-les d'habilitats i de recursos específics que incrementin les seves capacitats per a l'autopercepció del risc respecte de relacions «afectives» en les quals s'hagin establert relacions de poder asimètriques».

6. Es manifesta amb desorientació en la part interpersonal, amb fractura identitària en la part personal i amb una profunda autoculpabilització i vergonya en la part emocional.

poder conèixer i detectar nous obstacles per a l'exercici d'aquest dret. I cal ser conscients, a més, que la conquesta de nous espais de llibertat pot ampliar —de la mateixa manera que la incorporació de les dones al mercat de treball va introduir noves manifestacions de violència de gènere, com l'*assetjament*— el cercle d'inseguretat de les dones.

En aquest camí, polítiques públiques i lleis específiques són fonamentals però no suficients. Tal com manifesta el preàmbul de la Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista, aprovada pel Parlament de Catalunya, la Llei no és un punt i final sinó un punt de partida, una part del procés que s'haurà de completar amb les pràctiques de tots els àmbits implicats.